

Idar Tollan

Egeberg på Tolga østfjell

En av Dølmotunets sommeraktiviteter dette året var en tur opp til østfjellet hvor kabinettskammerherre Ferdinand Egeberg omkom ved vådeskudd høsten 1921. I den anledning holdt jeg et foredrag om ham og om personer fra distriktet som han hadde kontakt med under sine jaktopphold på Tolga. Artikkelen nedenfor er en omarbeidet utgave av foredraget.

Finansmann og kongens mann

Egeberg var født midt på 1800-tallet. Den ivrige jegeren og friluftsmannen

ordnet seg med to „jaktresidenser“ på Tolga østfjell rundt århundreskiftet, først jakthytta „Kløftet“ ikke langt fra Telsjøen, og noen år senere ei seter i Raudsjødalen. Selv om tolgingene forsto at Egeberg var velstående, kjente vel de færreste til hans posisjon som en av de fremste innen norsk trelastvirksomhet, med store investeringer også i utlandet. Fra 1881 og frem til unionsoppløsningen i 1905 var han dessuten kabinettskammerherre for kong Oscar 2. Egebergs fremtredende stilling hos kongen, i tillegg til en solid forret-

Kabinettskammerherre Egeberg og kong Oscar II i typisk arbeidssituasjon på 1880-tallet, trolig fra slottet i Stockholm. Kongen har signert bildet. Repro: MiNØ 49402.

Der spilles: L'hombre i hjørneværelset,
Bridge i kabinettet og ved det
grønne bord i salonen

Pjølter, Grand old Liqueur

KL 12

Natmad

Smørbrød, øl og tersen gaar

Asperin

Næste morgen — 18de november 1916
dagen derpaa og tømmermand

Emil Møstues Boktrykkeri

PROGRAM

17. NOVEMBER 1916

PROGRAM

OSCARSGD. 56, 17. NOV. 1916

—
KL 6.30

Manhattan Cocktail
i salonen

Musik: Bojarernes indtogsmarsch

til s

Brun skarp suppe med æggekugler

Madeira Bual

Musik: «Kluk, kluk, sa hønen»

Flyndrefilet, sauce hollandaise

Chablis tête de cuvée 1911

Musik: «Strilevisen»

Ristet knoldcelleri med oksemarv

Helan gaar, 20 aar

Château Haut Brion, grand vin 1907

Musik: «Knokkeldansen»

Kalkun med castanjer

Pommery & Greno, nature

Musik: «Turkey trot»

Vertens kor synger flerstemmig

Melodi: Nøkkelosten

Russisk mayonaise i tomater

Farris og apollinaris

Musik: «Der gik to smaapiger og plantede kaal»

Daadyrsteg med salat

Halvan gaar _

Château Leonville Barton 1893

Musik: Jægermarschen

Osteboller, stangcelleri

Grand vin Château La Tour 1899

Musik: «Everybody is doing it»

Charlotte Reusch og Snemus

Dows Vintage 1908

Musik: «Cake Walk»

Frugt

Golden, oldest Reserve

Musik: Drikkevisen i «Traviata»

Brydermarschen

Kaffe, cigarer og cigaretter

Grøn Chartreuse, Grand Marnier cordon rouge,

Cognac 1860

ningsvirksomhet, ga ham en svært romslig økonomi, med en dertil hørende livsstil. Selskapeligheten i hans residens i Oscarsgate sto i sterk kontrast til det enkle livet på fjellet. Som eksempel på bymannen Egebergs liv tar jeg med et program med tilhørende meny for et selskap i hans hjem.

Ordensmannen

Egebergs jaktdagbok avslører ham som en gjennomført ordensmann, på grensen til det pedantiske. Hver jaktperiode har en egen side for nitid registrering av meteorologiske forhold. To ganger daglig blir barometerstand, temperatur, vindretning, vindstyrke og værtype ført inn i protokollen. Den årlige jaktjournalen ble ført like detaljert, med rubrikker for dato, område hvor jakten foregikk, navn på hund og jeger, antall skudd som ble avfyrt hver dag av hver enkelt jeger, og det daglige jaktresultatet for hver av dem.

Enkelte år lagde Egeberg detaljerte oversikter over inventaret i jakthytta, fra møbler og sengetøy til tesil og gryteskrubb. Også det han kaller utrustning, så som ammunisjon, hundefløyte, neglebørste og skrivesaker, blir av og til behørig notert. Alt er ført med en sirlig håndskrift, som understreker Egebergs store ordenssans. Egebergs pertentlighet var nok en egenskap som kong Oscar satte pris på hos sin betrodde underordnede, men ikke minst må det ha vært en god hjelp for den som selv drev med store forretninger.

Sportsmannen

I en presentasjon av Egeberg kommer en ikke utenom hans idrettslige interesser og prestasjoner. I en erindringsbok forteller barnebarnet Ferdinand Finne om bestefaren som på vinteren la skøyteis på tennisbanen sin i Oscarsgate for å kunne utfolde seg på skøyter der. Finne forteller også at bestefaren etter middagen på sin egen 75-årsdag slo hjul fra spisestuen og gjennom to salonger, så snippkjolen og ordenene falt ned over hodet på ham.

Andre kilder forteller om en svært allsidig idrettsmann, om roeren Egeberg som sammen med sitt team var pionér innen norsk rosport, om turneren (han hadde nok lært å slå hjul før han ble 75år!) og om skiløperen som på sine gamle dager dro av gårde på ukelange skiturer. Med en så bred idrettsbakgrunn er det ganske forståelig at Egeberg, da han bestemte seg for å opprette en ærespris innen idretten, ville at nettopp allsidig idrettsutøving skulle premieres.

Jegeren

I 1899 fikk Egeberg en dagbok i julegave av sønnen Westye. Fra og med 1900 og helt fram til sin død i 1921 førte Egeberg jaktjournal i denne boka. Det er på grunnlag av hans nedtegnelser gjennom disse årene at jeg har blitt kjent med jegeren Egeberg og folk omkring ham.

For den som er interessert i fuglebestanden inne på Tolga østfjell først på 1900-tallet, er dagboka et funn. Under rypejakta i 1912, da Egeberg leide hele østfjellet, skjøt han og de to

*Egeberg i full jaktmundur med hund og dobbeltløpet hagle i Tolga østfjell.
Repro: MiNØ 49404.*

andre på jaktlaget så mye som 416 ryper, og i tillegg 3 rugder, 6 bekkasiner, 1 and og 1 brushane. 30. august var dagsrekord: 66 ryper på 3 timer. Og det er notert at samme år tok Håkon Telebond 40 rovfugler. Egeberg presiserer ikke hvilke fugler det er snakk om, men et par år senere skriver han:

„Maries Søn (dvs. sønn til Marie Sandmæl som setret i Raudsjødalen, min anm.) har fanget 2 Hubro, 1 Rypefalk, 8 Hønsehøge, 2 Sneugler og flere Smaahøge. Han faar 1 Kr. pr. Stk. af mig.“

Det går frem av dagboka at Egeberg iherdig verner sine jaktmarker. Og det var ikke bare flyvende udyr som truet rypa hans. Krypskyttere som var ham til stor plage, nevnes på nesten hver side i dagboka. I enkelte perioder går det nesten med mer tid til å jakte på dem enn på rypa. Eksempler kan nevnes i fleng, som i dette notatet fra 26. august 1908:

„Liden Jagt. Sprang efter 3 ulovlige Jægere som styrede paa Storriset. De løb og forsvandt og skjød senere ved Grubvoangen. Besøgte Anne Lillebækken. Jeg tror Jægerne er hennes Søønner – nei de er fra Telnæs. Per Sæter jagede øst ved Tela. Jeg sagde at jeg ønsker Forlig (Jeg vandt ved Underretten). Han har heller intet derimod, men steilede da jeg sier å have hele Dalen.“

Tilfellet er ikke enestående. Egeberg havnet stadig i grensetvister. Og han så seg nødt til å engasjere lokale krefter som private jaktoppsynsmenn. Dette virket nok splittende på tolgingene. Allmenningsretten hadde hevd i lokalsamfunnet, og det kunne ikke være greit å oppleve at en velstående mann fra hovedstaden fikk kjøpe seg eneretten over så store jaktområder.

Men om krypskyttere var fienden med stor F, hadde Egeberg også andre som ødela for jakta, både tobeinte og firbeinte. Han klager en del over både bønder og deres gjeterer som lar buskapen beite på hans slåttenger borte i Raudsjødalen. Ikke så merkelig, for fórmangelen var stor, og Egeberg nevner at

„fra 6te Juni til 15de Septbr. maa der i Brydalen ikke havnes, da de mange Slaat-

enge skal fredes. 15de Septbr. flyttes til Bygden fra begge Røsjødalsætre.“

I en slik situasjon er det høyst forståelig at bønder benytter seg av slåttenger i fjellet som ikke beites. Men bymannen og jegeren Egeberg så det ikke slik.

Om Egeberg havnet i klammeri med bønder og lokale jegere, kom han imidlertid godt ut av det med representanter for jaktforvaltningen over Tolga østfjell. Flere ganger nevnes Engebret Dølgaard, formann i jaktselskapet, som påla andre å ikke overskride Egebergs jaktgrenser. Riktignok kunne det brukes litt med fjærene, som en gang Egeberg traff Håkon Telebond inne på fjellet, der de akkorderte om jaktgrenser. Men de to kom til enighet, og med Telebonds fagkunnskap og posisjon innen Tolgen Jaktstyre og Tolgen Jaksameie var det en kar som Egeberg tydeligvis fikk respekt for. Og også en som det kunne være lurt å holde seg inne med. Et par år senere er Telebond innom jakthytta:

„Telebond er meget opbragt over at fremmede Jægere jagter her efter min Afreise. Lovede at melde mig dem uden at modtage Godtgjørelse herfor. Han fik Øl, Dramer, Kaffe og Cigar.“

Naboer

Like uforsonlig som Egeberg var i forhold til den del av lokalbefolkningen som truet hans jaktmarker - de blir kalt mye rart, fra vammelige til „en vammel urt“ - like grei og omgjengelig ser han ut til å ha vært overfor sine naboer oppe på fjellet. Og han gir disse seter-

kvinnene hederlig omtale. Anne Lillebækken er en av dem. Høsten 1909 forteller hun at sønnen Tollef skal få gården, og at hun ikke lenger kommer til å setre der opp på fjellet. Egeberg noterer i dagboka si:

„Vi sagde farvel til hinanden under Følelsen ikke mer at sees. (...) Det er en fint tænkende elskværdig Kvinde, som jeg vil savne.“

Oline Storbækken, Annes arvtager som leverandør av seterprodukter, har han heller ikke noe å utsette på, før han et år synes hun oppfører seg merkelig. Han skriver at hun ikke vil levere ham fløte fordi han hadde bestilt den gjennom andre, i stedet for å henvende seg direkte til henne. Han ble derfor nødt til å skaffe seg smør og fløte fra Raudsjødalen. Men Egeberg var nok en god diplomat, for det går ikke mange dagene før han kan berette:

„Oline kom indom fra Bygden, alt vel mellom os nu.“

Og noen år senere får Oline rosende omtale av ham for å begi seg i vei med et telegram opp til jakthytta, midt i et forrykende uvær.

Gode hjelpere

Det å sørge for mat og renhold oppe i Kløftet og Raudsjødalen var kanskje den mest omfattende jobben som lokalbefolkningen sto for. Men mye annet måtte gjøres, både av forberedelser og av arbeid under selve rypejakta, for at herrene fra Kristiania skulle få noen fine uker på fjellet.

Jakteiendommen i Raudsjødalen. Egeberg sammen med Helene og Målfrid Sandmæl, døtrene til Marie Sandmæl som setret i Raudsjødalen. Repro: MiNØ 49405.

Det startet i grunnen helt nede i bygda, der skysstasjonen på Fredriksgården var et velegnet overnattingssted når jegerne ankom med toget om kvelden. Så var det lass med bagasje som måtte fraktes opp på fjellet. I årenes løp var det mange tolginger som tok på seg jobben som skysskarer, men det er karene på Storbækken som oftest nevnes i Egebergs dagbok. Først er det Ole Storbækken som er inne i bildet, men et år har lille John tatt på seg jobben. Og senere er det gjerne han som frakter lasset for Egeberg og hans jaktkamerater.

I løpet av jakta trengte jegerne fangstbærere. Jaktutbyttet skulle dessuten fraktes ned til bygda i flere omganger. Det meste ble sendt til hjemmet i Kristiania, men fru Fanny Treschow mottar nesten årlig en forsendelse med fugl. Mer sporadisk sendes pakker til omgangskretsen nede i hovedstaden.

Også beskjeder av ulikt slag måtte bringes opp til hytta og ned til bygda. Det hendte at det hastet med å få brakt telegrammer opp til jegerne. Dette var ikke alltid noen hyggelig jobb å ta på seg, for det kunne være uvær i fjellet, slik som den gangen Oline Storbækken kom med det omtalte telegrammet fra Sverige.

Utover de daglige gjøremålene i selve jaktperioden, var det mye som måtte forberedes ellers i året. F.eks. hus som skulle settes opp, flyttes og repareres og en årlig vedsjau.

Mange tolginger nevnes i Egebergs dagbok i sammenheng med disse jobbene, noen navn oftere enn andre. Men to navn dukker opp hele tiden. Det er Elisabeth Øien og hennes mann Anton Øien. Ut over den faste vaktmester- og kokkefunksjonen som ekteparet hadde hver høst under jakta, var Elisabeth og Anton betrodde medhjelpere som stilte opp for Egeberg når det var nødvendig. Da for eksempel Høyfjellskommisjonen dukket opp på Tolga tidlig i august 1920, hadde Elisabeth vært oppe på Kløftet en tur og pyntet fordi hun visste at kommisjonens medlemmer skulle avlegge hytta et besøk. Og da mennene kom, var Anton til stede på Kløftet for å servere kaffe og vise dem kartet over området. Det var også Anton Øien som ble kontaktet når Egeberg skulle flytte på tømmerhus eller foreta større ombyggingsarbeider i Raudsjødalen.

Det hendte at Elisabeth Øien, som ellers i året drev en kranse- og liksvøpforretning måtte ned i bygda og binde kranser midt i jakta:

„31te August

Lisa Øien gikk til Bygden igaaraftes for at binde og sælge Krandse til 2 Begravelser. Hun bliver gjennemvåd i det fæle Sneveir, stakkel – bare hun ikke faar sin slemme Tandpine“

„1te Septbr.

Lisa returnerede imorges trods Sneveiret.“

Elisabeth var ikke bare flink til å holde orden i hytta. Hun var også ifølge Egeberg ei god kokke. Derfor kunne det bestilles festmiddag fra kjøkkenet om noe spesielt skulle feires.

Molte var nok en ønsket dessert, og Egeberg forteller et år at Lisa dro på moltetur til Vanghøa.

„Paa veien hjem mødte hun en Bjørn paa ca. 200 Meter og blev naturligvis saa vædskremt, at hun sprang hjem igjen med en gang. Hun er sikker paa at det var Bjørn; thi hun saa den baade staa, gaa og reise seg opp.“

Et år hadde Egeberg med seg en jaktkamerat som ble liggende syk. Selv trodde den syke Per Giertsen at han hadde fått tyfus. Men det var ikke verre fatt med ham enn at han beholdt sin myndighet, og da han skulle fraktes ned til bygda for å reise hjem igjen til Christiania, beordret han, ifølge Egebergs notater, at hytta måtte desinfiseres:

„Elisabeth holdt stor Desinfeksjon etter Pers ordre“.

Så det var mange arbeidsoppgaver Anton og Elisabeth ble satt til. Ekteparet var nok omtrent uunnværlige

for Egeberg og de andre jegerne. Men Elisabeth og Anton ble på sin side nær knyttet til sin arbeidsgiver Egeberg. Det fortelles en gang at den lunefulle hunden Jumbo hadde fått harelos og slitt seg løs.

„Den strøg lige Hjem, til stor Forførdelse for Lisa, som med Taarer i Øinene heiste Nødflag – da hun troede Ulykke var skeet idet Hunden kom hjem alene.“

Noen ganger var arbeidsoppgavene i tøffeste laget, som da Egeberg en gang ville flytte over til Raudsjødalen fra Kløftet. Han gikk selv i forveien sammen med den andre jegeren, mens Anton og en annen medhjelper skulle frakte lasset over fjellet. Egeberg skriver at det var dyp snø på omtrent en fot. De to karene med lasset dukket ikke opp i Raudsjødalen om kvelden, og Egeberg ble bekymret. Først på ettermiddagen neste dag kom de to, som hadde hatt en strabasiøs tur. Lasset hadde de måttet sette fra seg før de vendte tilbake til Kløftet. Egeberg skriver:

„De ankom Kløftet kl. 4 morgen. Anton var meget utmattet og hadde nær strøket med“.

Dette hendte i 1921, og Egeberg var da 78 år. Han nevner ingen ting om sin egen tur fra Kløftet og inn til Raudsjødalen, men den må ha vært temmelig strabasiøs for den gamle mannen, selv uten oppakning. Å gå så langt i en fot snø kan være tøft nok, selv for en ungdom. Så Egeberg må ha vært i god form helt til det siste. Turen inn til Raudsjødalen foregikk jo kort

tid før vådeskuddet som satte punktum for hans liv.

Heller ikke Anton var noen ungdom lenger i 1921 (60 år for å være eksakt). Men allerede neste dag er han i vigør igjen, og gir seg på nytt i kast med turen over fjellet fra Kløftet til Raudsjødalen. Og når han kommer frem, fikser han en brannmur bak peisen i stua. Dagen før hadde tømmeret tatt fyr der, og det var om å gjøre å hindre nye branntilløp. Egeberg blir imponert over de hjemmeproduserte mursteinene Anton laget av

„1/3 kvabbleire og 2/3 sand godt arbeidet og rørt ut med vann. Etter at de er tørket, og det er brent på peisen, er blandingen hard som mursten – et utmerket material.“

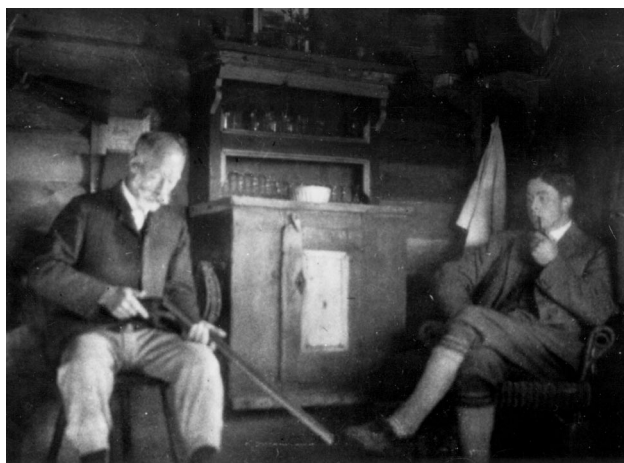
Året etter utfører Anton sin siste arbeidsinnsats for den gamle jegeren fra Kristiania. Han er da med de to sønnene til Egeberg og setter opp varden. Ferdinand Egeberg jr. skriver dette i dagboka:

„Varden er plassert nøyaktig på det sted hvor far utåndet. Båren ble her satt ned og doktoren konstaterte at døden inntrådte.“

Dødsfallet

Sønnens beretning om dødsfallet er meget knapp. Men det finnes mer utførlige beskrivelser av både vådeskuddet og hendelsene etterpå.

Avisene forteller at Egeberg har ramlet, slik at børsa gikk av og begge skuddene traff ham i tjukklekken. Han ble båret til jakthytta, der han ble forbundet for å hindre større blodtap. Det ble straks sendt bud etter lege.

Egeberg og sønnen Oscar Fredrik i jakthytta „Kløftet“. Egeberg stiller med børsa som skal ende hans liv. Repro: MiNØ 49407.

Men fordi han var bortreist, måtte doktor Ridderseth på Røros kontaktes. Det tok lang tid før han kom, og Egeberg var da sterkt medtatt. Doktoren beordret transport ned til bygda. Døden inntrådte under denne transporten.

Marit Storbækken oppe i Erlien, barnebarn til Elisabeth og Anton, har fått høre at Lisa hadde bedt legen om å la bandasjen sitte på slik at såret skulle få skorpe seg. Dette ville ikke legen høre på, fordi han var redd for at kruttslammet skulle forårsake koldbrann.

Opplysninger om hendelsen som Trygve Nettet har samlet, forteller dette:

Egeberg var 79 år og hadde blitt litt snublete. En søndag gikk han på en jakttur, eller helst for å sjå til ei gammel løe. Da snubla han og datt oppå hagla. Sikringa løsna, skuddet gikk av, og ladninga traff ene leggen. Han ble forbundet av følget sitt på stedet og båret til hytta. Bud ble sendt ned til byg-

da og lege ble henta. Det tok tid, og først dagen etter kunne transporten til bygda starte. Da bærerne kom en tre kilometers vei fram på fjellet, kjentes børa brått så lett. De satte ned børa. Egeberg var død. Anton Øien og Ivar Klausen var blant bærerne. Anton Øien samlet noen stener til en liten varde for å minnes stedet. Det kom flere måssatakare dit, Simen Tolgensbakk, Lars Thomasgård og Magne Hagen. Andreas Dølgård hadde hester med, og den døde ble frakta ned i bygda.

Den mest poetiske beskrivelsen av Egebergs endeligt har vi fra forfatteren Ivar Sæters penn:

„Mens haandfaste karer bærer den døds-sårede jæger paa veien til bygds, ebber hans kræfter sagte ud og han sovner stille ind, mens vinden fører hans sidste aandedrag henover vidden og hans øine ser for sidste gang himmel og sol over fjeldene som i et drømmesynd.“

Den gamle jeger ville kanskje ikke hatt noe imot å bli gravlagt oppe på fjellet. Men han ble, for å sitere Aftenposten

„fra høifjeldets stilhed, hvor hen han saa ofte søgte (...) baaret ned til byens vrimmel for at finde det sidste hvilested i jordens skjød“

Mange år har gått siden vådeskuddet, og i dag er vel jegeren og friluftsmannen som døde her inne på fjellet, ukjent for de fleste. Bare navnet hans lever videre, gjennom Egebergs ærespris og gjennom de løpene som årlig

arrangeres på Tolga, både på skjærtorsdager og i Olsok-uka. Men løpene hadde kanskje aldri blitt til om det ikke hadde vært for denne varden, som med sin inskripsjon har bidratt til at Egebergs navn har holdt seg levende blant lokalbefolkningen. Her står det:

*Kabinettskammerherre Ferd. Egeberg
døde her 12.9.1921 nær 79 Aar*

*Egebergs minnestøtte på Tolga østfjell.
Foto: Idar Tollan.*